
LEGÚJABB KOR

Egy latinista a történelem viharában

Ha ez nem halhatatlanság, akkor semmi sem az – gondolhatja az olvasó, kezébe véve *Luciano Canfora* „A felforgató. Concetto Marchesi és az olasz kommunizmus” (*Il sovversivo. Concetto Marchesi e il comunismo italiano*) című ezeroldalas óriásmonográfiáját. Ám ha van elszántsága, ereje, türelme és ideje végigolvasni, már kétségek ébrednek benne, vajon így akar-e halhatatlanulni egy tudós és politikus. „Latinista-kommunista” (765. o.): ezzel a szokatlan szópárosítással foglalja össze Canfora „főhőse” kettősségét és egyediségét – párját ritkító „bipolaritását” – és a vele járó hírnevet és hirhedettséget. Azt, ami Marchesit az olasz huszadik század, a Novecento (kultúr)történetének összetett és ellentmondásos, izgalmas és vitatott személyiségévé tette.

Concetto Marchesi (1878–1957) egyetemi tanár százada talán legismertebb latinistája volt – *Latin irodalomtörténete (Storia della letteratura latina)* alapmű és máig tankönyv az olaszországi humángimnáziumokban és bölcsészegyetemeken –, ugyanakkor az Olasz Kommunista Párt egyik legszélsőségesebb tagjaként, dogmatikus sztálinistaként is elhíresült. Bemutatására aligha vállalkozhatott volna alkalmasabb szerző, mint Luciano Canfora, Marchesi „utódja”, kétszeres értelemben is, mint latinista pályatárs (a Bari Egyetem professor emeritusa) és kommunista elvtárs (hol pártember, hol eretnek, olykor heves vitákat kavarázó megnyilvánulásokkal), aki tehát nemcsak megértheti, de át is érezheti „hőse” mindkét énjét, kettős lelkületét. Ámbár ugyanezen körülmény felvetheti az elfogultság gyanúját is.

Valójában a Canfora-könyv személyiségrajza igencsak kritikus beállítottságú. Különösen amikor Marchesinek a Mussolini-féle

fasiszta diktatúra alatti pályafutását, munkásságát teszi rendkívül alapos, részletes (és alighanem túlméretezett) elemzés tárgyává (108–504. o.). Szigorúan ítéli meg és el az oktató kötelező politikai hűségeskűjét és olyan lépéseit, mint a Mussolini trieszti egyetemalapítását megörökítő latin „zászlófelirat” elkészítésének elvállalása (195–282. o.). A filológus szaktárs irgalmatlan élvez-boncolásával mutatja ki Marchesinek a feketeinges „Ventennio” alatt Tacitusról és Sallustiusról írott szakmonográfiáiban a furcsa kettősségű áthallásosságot, ellentétes politikai értelmezésekre lehetőséget kínáló célzásokat, amelyek előadásaiban, szónoklataiban is megjelentek és szóművészetükkel-szóbűvölésükkel egyaránt kivívták a diktatórikus rezsím híveinek és ellenségeinek rokonszenvét. (283–454. o.). Meghökkenítő és elgondolkoztató, hogy egy klasszika-filológus sem az ókortudomány és a filológia szempontjából értelmezi és értékeli a rangos előd irodalomtudományi teljesítményeit – főművét, a *Latin irodalomtörténetet* sem –, hanem politikai-politikusi szemüveggel olvas. Azonban erről Marchesi is tehet, olyan nyilvánvalóan aktualizálta például Julius Caesar alakját, hogy abban a fasiszta hivatalosság képviselői a Ducét, (titkos) kommunista elvbarátai viszont Sztálint, – amiképp Catilinában Trockijt (454. o.) – ismerhették fel (285–318. o.). Marchesi „elitista leninizmusa” (318. o.), „arisztokratikus-bolszevik” habitusa (487. o.) mindkét interpretációt elősegítette.

A terjengős, néhol tagadhatatlanul fárasztó megamonográfia ott ível magasba, ahol Marchesi életútjának önellentmondásai is kicsúcsosodtak: mikor a náci bábállam, a Salói köztársaság idején is padovai rektor maradt, ambivalens viszonyban a köpönyegforgató Biggini miniszterrel, illegális pártja parancsa (!) ellenére, a „súlyos pártfegyelmi intézkedéssel” is dacolva, a kizárást kockáztatva (519–534., 743–750. o.), 1943. november 3-i rektori székfoglalója „bravúrjával”, az ambivalencia „remekművével” a „salói sajtó dicshimnuszait” és az ellenzékiek lelkesedését is kiváltva (541–574. o.), majd, miután végül lemondott és egy időre „eltűnt” (532., 575–583. o.), ugyanazon esztendő december 2-án antifasiszta „felkelési proklamációt” intézett a diákokhoz, hogy

„szabadítsák fel Olaszországot” azok uralma alól, akik „tönkretették fiatalságukat és hazájukat”, amiért menekülnie kellett az el-lene letartóztatási parancsot kiadó, öt köröző náci hatóságok elől (574–595. o.).

Marchesi attól fogva a náci-fasizmussal szembeni ellenállás kommunista jelképévé emelkedett. A legradikálisabb antifasiszták egyike lett. Valószínűleg ő írta az „áruló írástudó” Giovanni Gentile „rezsimfilozófus” partizán-merényletben történt meggyilkolását bejelentő *Halálos ítélet* (*Sentenza di morte*) című újságcikket (614–623. o.).¹ Svájci száműzetésében is „kommunista vezérként” tekintettek rá (728. o.) – bírálói „fanatikusként” és „vérengző szélsőségesként” (764. o.).

Hogyha „vérengző” nem is, „szélsőséges” maradt hazája felszabadulása és az Olasz Köztársaság megalakulása után is. A felsőoktatásban drákói szigorúságú „fasisztátlanítást”, „tisztoogatást” sürgetett, mondván, „a fasizmus sosem halt meg”, mert az egylényegű a kapitalizmussal (783–827., 843. o.). Togliattit, az OKP vezérét mint „a kultúra emberét és szónokot” magasztalta (831. o.), a köztársasági rendőrséget ellenben olyan vadul gyalázta, hogy a bírói eljárástól csak parlamenti képviselői mentelmi joga mentette meg (845. o.). Togliattira is rálicitálva a kormányzó Kereszténydemokrata Pártot „a fasizmus új megtestesülésének” aposztrofálta (848. o.), Sztálin halálakor nekrológot publikált *A szabadító Sztálin* (*Stalin liberatore*) címmel, ebben nem habozott leírni: „Sztálin megszabadít minden elnyomástól” (874. o.). A mélypontot bizonyosan az 1956-os magyarországi forradalom vérbefojtásának helyeslésével, igazolásával, apológiájával érte el („Togliatti elvtárs oldalán”), azon belül is azzal a borzalmas-botrányos – humán tudóshoz méltatlanul inhumánus – retorikai fordulatával, miszerint „a halottak nem számítanak” (902. o.). A szovjet intervenciót és Nagy Imre kivégzését üdvözlő-ünnepelő Togliatti hálája – az OKP legsúlyosabb váltása idején – nem maradt el: a röviddel később elhunyt Marchesi olyan hivatalos-ünnepélyes gyászszertartásban, „apoteózisban” részesült, amilyenben még Benedetto Croce sem

¹ Vö. Madarász Imre: *Gentile meggyilkolása*. in Madarász Imre: *Kultusz, vita, feledés. Olasz irodalom- és kultúrtörténeti tanulmányok*. Hungarovox Kiadó, Budapest, 177–195. o.

(907–957. o.), holott kettejüket ma nemigen helyezné egy szintre senki sem. A *Latin irodalomtörténet* értékét nem rombolja le a politizáló Marchesi sztálinizmusa. De nem is teszi igazolhatóvá. Bocsánatosá vagy feledhetővé sem.

Luciano Canfora: *Il sovversivo. Concetto Marchesi e il comunismo italiano* [A felforgató. Concetto Marchesi és az olasz kommunizmus]. Laterza, Bari-Roma, 2019, 1005 o.

Madarász Imre